

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND FOR SØNDERJYLLAND
ved *H. Neumann, Christian Stenz og W. Christiansen*

INDHOLD

H. V. Gregersen:

Postvæsenet i Aabenraa i ældre tid

P. O. Andersen:

En retssag om en smædevisе fra 1712

Ed. Jubler:

Nordslesvigere på Lolland-Falster omkring 1700

Olav Christensen:

Kongebesøget i Haderslev i 1767

J. M. Holdt:

Folkeminder fra Løjtland

Den store egnsvandring

Amtsudvalgsmøde

Sønderjysk månedsskrifts ekspedition:

Viceskoleinspektør W. Christiansen, Brorsonsvej 37, Tønder
Museumsinspektør H. Neumanns adresse er: Åstrupvej, Haderslev
Lærer Chr. Stenz adresse er: Sandved 5, Åbenrå

Postvæsenet i Aabenraa i ældre tid

I anledning af 200-året for den gamle Postmestergård i Søndergade

Af H. V. Gregersen

Enhver, der har besøgt eller har boet i Aabenraa, vil kende de skovklædte bakkedrag, der på en smuk måde afgrænser det brede dalstrøg ved Aabenraa fjords inderste vig, men tillige som en skjærmende mur lukker af for byens forbindelser med oplandet. Først i løbet af de sidste hundrede år er det ved omfattende vejanlæg lykkedes at skaffe gode forbindelser mellem by og land, mens de store landeveje i ældre tid søgte uden om skovene. Derfor måtte postforsendelser bestemt til Aabenraa før i tiden afleveres på Toldsted ved Hærvejen og derfra ved særligt bud og mod ekstra betaling bringes ned til den lille fjordkøbing.

Det var på *Christian IV's* tid – nærmere betegnet ved en forordning af 24. december 1624 –, at et offentligt postvæsen for første gang indrettedes i Danmark, og hovedruten var den ugentlige kørende post til Hamburg. Efter 1720, da det gottorpske Slesvig var blevet indlemmet i »den danske kronens lande«, blev al diligencekørsel i hertugdømmerne overdraget den såkaldte »Heussiske kørende post«, idet en kancelliråd *Heuss* i Hamburg af regeringen havde fået koncession på dette hverv. Heuss kaldtes fra nu af »Postcommissaire« og skulle blandt andet sørge for, at der fandtes lokale postmestre, som også kunne varetage personbefordringen.

Aabenraa fik derfor i 1729 sit første postkontor, og dets leder blev *Thomas Thomsen*. Efter hans død i 1741 blev *Mathias Lange* postmester. Han havde indtil da været beskikket sagfører (»Sachwalter«) og branddirektør for Aabenraa og Løgumkloster amter. Der var imidlertid mange andre, som også kunne tænke sig stillingen som postmester i Aabenraa, og da det har kulturhistorisk interesse at se, hvilke samfundslag ansøgerne tilhørte, skal de her anføres. Foruden forgængerens enke, *Maria Thomsen*, var det:

- 1) *Christian Brag*, tidligere tjener hos amtmænd *v. Platen* i Sønderborg, derefter »Tafeldecker« hos grev *Danneskiold-Laurwigen*;
- 2) *Peter Petersen Steinberg*, der først havde tjent hos generalløjtnant *Bothmar* og efter dennes død havde været »i konferensråd *v. Holsteins* liberi«, men som nu drev borgerligt erhverv med kone og børn;

- 3) *Thomas Hansen*, lakaj og undertiden tillige skriver hos amtmænd *v. Massow* i Aabenraa;
- 4) *Jens Berting*, tidligere kgl. betjent i Norge, kopist ved generalpostamtet, ved det nordiske postkontor, nu ved postkontoret i Christiania;
- 5) *Rudolf Rudbeck*, borger i Aabenraa, ville skænke 200 rdl. til Seminarium Theologicum i Altona, hvis han fik stillingen;
- 6) *Jacob Regenborg*, borger i Aabenraa, tilbød 100 rdl.;
- 7) *Christian Raben*, borger i Aabenraa, tilbød 100 rdl. »ad pias causas« (»til fromme formål« – man er midt i den pietistiske *Christian VI's* regeringstid!);
- 8) *Christian Raben*, har i 12 år været tjener hos gehejmeråd *Otto Blome*, til sidst som kammertjener og har som sådan ført hans »domestique correspondance« (familiekorrespondance) og hans regnskaber;
- 9) *Christian August Møller*, der var en af byens to kirurger, men som kun havde ringe »subsistence«, da folk foretrak at gå til skarpretteren eller barberen (sic.);
- 10) *Joachim Wissenberg*, der i mange år havde været fuldmægtig hos etatsråd *Rasmussen*;
- 11) *Alexander Sturm*, afdanket vagtmester med kone og syv børn;
- 12) *Nicolai Damgaard*, der var lakaj hos kammerherre, staldmester *v. Bülow*.

Det er så ganske øjensynligt folk af tjener- og lakajstanden, der er de hyppigst forekommende blandt ansøgerne til postmesterstillingen i Aabenraa i 1741. Disse mennesker, der gennem deres daglige gerning har lært samfundets højeste levestandard at kende, har tydeligt nok repræsenteret hine tiders sociale opadstræb.

Mathias Lange blev ikke yndet som postmester. I 1746 søgte en kreds af borgere i Aabenraa – det var *Johann Otto von Niendahl*, *Jes* og *Claus Iversen*, *Christian Raben*, *Marcus Hanssen*, *Marcus Callesen*, *Jacob Schwennesen*, *Rudolf Rudbeck*, *Jes Jepsen Krag* og *Hinrich Heysel* – at få lavet et særligt vognmandslav, og byens magistrat støttede deres forslag, da postmester Lange fik skyld for at ville båndlægge al anden trafik. Han havde udstrakt sine postrettigheder til også at gælde fragtkørsel og havde derved generet »commerciens frihed«. Ligeledes havde han villet forbyde, at tjenestefolk, matroser og andre vejfarende kom med op at køre hos vognmændene. Denne hans »utilstedelige gridskhed« ønskede også regeringen stoppet, selv om den beholdt Lange som postmester.

Efter hans død i 1754 skulle man atter have stillingen besat, og denne gang meldte der sig endnu flere ansøgere, men betegnende nok var en hel del fra de samme samfundslag som sidst, selv om der denne gang også meldte sig nogle, der gjorde krav på at være fagligt kvalificerede. Foruden afdødes enke var der følgende ansøgere:

- 1) *Thomas Balthasar Johann Hammer*, søn af postmester *Hammer* i Slesvig;
- 2) *Abel Roselein*, der i otte år havde været kammertjener hos generaladmiral-løjtnant, grev *Danneskiold-Samsøe*;

Postmestergården i Søndergade i Aabenraa er uden sammenligning det smukkeste blandt byens ældre privathuse. De otte vinduesjag foroven understreger bygningens udstrækning i bredden, men for at få plads til dem har arkitekten måttet gøre vinduerne meget smalle! Den nøje gennemførte symmetri med de fire lodrette bånd af rustikkvadre omkring den pompøse indgangsdør i midten hører også til de midler, hvorved han har gjort bygningen til et fuldgældigt udtryk for det 18. århundredes smag. De svungne gesimsbånd over de høje, smalle vinduer giver bygningen det yndefulde, graciøse udseende, som berettiger til at placere den stilhistorisk som barok med umiskendeligt rokoko-præg.

- 3) *Andreas Madsen Lund*, der først havde tjent hos overhofmarskal, gehejmeråd *v. Reitzenstein* og derefter hos kammerherre, grev *Danneskiold-Samsøe*;
- 4) den hidtidige postmester *Bangs* enke i Haderslev. Af hendes to børn kunne en søn på ti år endnu ikke tale;
- 5) *Rudolf Rudbeck*, der nu for tredje gang forsøgte sig. Denne gang tilbød han 500 rdl. til den kgl. postkasse eller til den påtænkte opdragelsesanstalt;
- 6) *Peter Matthiesen*, tidligere advokat, derefter sekretær hos amtmand *v. Massow*, nu sekretær hos den kgl. gesandt i Stockholm, grev *Wedel-Friis*. Han tilbød 300 rdl.;
- 7) *Christian Reichel*, søn af postmesteren i Itzehoe, tidligere proviantskriver på de kgl. krigsskibe, senere fuldmægtig ved postkontorerne i Slesvig og Rendsborg;

- 8) *Christian Petersen*, tjener hos dronningens hoffrøken;
- 9) *Heinrich Christian Junge*, fuldmægtig ved Itzehoe postkontor;
- 10) *Christian Benning*, fuldmægtig ved Flensborg postkontor;
- 11) *Daniel Dieterich Cammerrath*, ekspeditør ved postkontoret i Itzehoe;
- 12) *Nicolai Lüders*, ekspeditør ved den kgl. kørende post i Tønder;
- 13) *Jürgen Hansen*, fuldmægtig ved postkontoret i Kiel;
- 14) *Matthias Lohmann*, overassistent på Skt. Thomas i Vestindien igennem 9 år, nu i de sidste to år løjtnant og af dårligt helbred;
- 15) *Hans Kopperholdt*, borger i Aabenraa, tilbyder 600 rdl.;
- 16) *Jochim Hinrich Koch*, borger i Aabenraa, havde i løbet af to år lidt søskade for 4000 rdl.;
- 17) *Johann Dietrich Bremer*, har afgivet prøver på sin digtekunst og af Tyske Kancelli fået lovning på et passende embede (sic.);
- 18) *Caspar Klemp*, arbejdsløs i de sidste tre år, havde kone og børn;
- 19) postmester *Lüders* i Tønning;
- 20) *Hinrich Jars*, der i 28 år havde været »Hebungs- und Rechnungsbedienter« og altid haft orden i sine regnskaber (sic.);
- 21) *Christian Friedrich Lange*, den afdødes brodersøn;
- 22) *Albrecht Ramin*, fuldmægtig ved Haderslev amtstue;
- 23) *Stephen Conrad Musshaach*, boende i Sønderborg;
- 24) *Jacob August Sievertz*, tidligere tolder i Tønning;

Den foretrukne blev imidlertid mecklenburgeren *Hermann Daniel Linde*, der i mange år havde tjent den stedlige amtmand, gehejmeråd *v. d. Lühe* på Brundlund.

I Lindes postmestertid skete de store forandringer, der i hovedsagen har været gældende, indtil postvæsenet omorganiseredes i forbindelse med chaussée- og jernbaneanlæggene i det 19. århundrede. Især bragte året 1762 afgørende ændringer, vist nok på grund af faren for krig, thi den unge czar *Peter*, der var af holsten-gottorpsk æt, havde i dette år afsluttet Ruslands deltagelse i syvårskrigen mod *Frederik II* af Preussen for at kunne vende det vældige russerriges hærmasser imod Danmark. Til alt held for vort land blev faren dog allerede afvendt året efter, idet czar *Peter* blev myrdet, og hans gemalinde *Katharina II* havde ingen interesse i at fortsætte hans gottorpske politik. Men forholdene ude i den store verden havde forinden medført en række lokale forordninger, der også kom til at gribe ind i det lille Aabenraas postvæsens anliggender.

Således påbegyndtes nu de store vejanlæg, der skulle skabe bedre tilkørselsforhold til Aabenraa og bringe byen i forbindelse med hovedpost-ruten, der fulgte Hærvejen gennem hertugdømmerne. Bakkerne på vejen ned igennem skoven til Styrtom, den såkaldte »Stubbæk stenbro«, skulle udjævnes, og »vejen langs med stranden«, »Fjordvejen«, skulle forbedres ved opfyldning, sådan at strækningen fra Stubbæk til Aabenraa blev farbar.

Til den anden side af byen skulle bakkerne på vejen mellem Kolstrup og Brunde afgraves, og den store vej til Haderslev udbedres. Så snart disse arbejder var afsluttede, kunne postruten omlægges. Det skete i 1765. Fra nu af drejede diligencerne af fra Hærvejen og tog vejen ned over Aabenraa.

Men krigstruslen medførte også et reskript om, at der hvert år skulle indsendes en fortegnelse over alle dem, der kunne påtage sig transport af post såvel som af rejsende. Endnu langt ind i det følgende århundrede indleveredes den slags lister. Samtidig ophævedes alle private vognmandslavs rettigheder og kancelliråd Heuss' »Hamburger fahrende Post« til fordel for den kgl. post, som fremtidig besørgede ikke alene pakke- og postforsendelserne som nutildags, men også personbefordringen i diligencer ad postruterne.

Aabenraas nye værdighed som station på hovedpostruten ned igennem hertugdømmerne var allerede nogle få år forinden, nemlig i 1758, blevet tilkendegivet ved bygningen af den skønne Postmestergård i Søndergade, den dag i dag en pryd for den ganske stad (nu tilhørende øjenlæge dr. med. *A. Beyer*). Hvor postgården har ligget før den tid, er ikke helt sikkert, men i hvert fald kan det gamle hjørnehus mellem Storegade og Store Pottergade, som nu er opført som postmuseum i »Den gamle By« i Århus, næppe gøre krav på værdigheden.

Postmester Lindes nye hus findes første gang omtalt i Aabenraas brandtaksationsprotokol fra 1758, hvor det er beskrevet som et brandmuret tværhus i to etager, ialt elleve små fag og dertil tre fag kælder, endvidere tretten fag stald og bryggerhus af bindingsværk, samt et halvtag. Der er i virkeligheden her tale om et helt lille patricierpalæ, hvis fornemme og yndefulde façade med den pompøse gadedør i midten og de svungne gesimsbånd over vinduerne gør en storartet virkning i gadebilledet. Men byggeriet kostede penge, og flere end postmester Linde var i stand til at præstere! Det hedder derfor i byens skyld- og panteprotokol, at huset tilhører Kongen, en senere tilføjelse har: den Kgl. General-Post-Casse. I 1762 var omkostningerne oppe på ialt 6200 rdl., som blev bevilget Linde af Generalpostamtet imod, at beløbet afvikledes over 30 år til 4 % rente.

Et spørgsmål, der endnu henstår uløst, er, hvem der har været Postmestergårdens arkitekt. Almindeligvis antages det, at der er tale om et rent lokalt arbejde, og det skulle i så fald vidne om det daværende aabenraaske håndværks høje ydeevne. Imidlertid er det vist ikke for dristigt at hævde, at staten også har måttet kræve garanti for arbejdets udførelse, når den har investeret så mange penge i byggeriet. Dertil havde man dengang den kgl. landbygmester for hertugdømmerne. Men i 1757 var den hidtidige landbygmester *Johann Otto Müller* i Slesvig netop død. Hans afløser blev *Johann Gottfried Rosenberg*, men det er ikke uden videre tilrådeligt at udlægge denne mand, der f. eks. sammen med *Eigtved* har ledet opførelsen

af den Berkentinske palæ (nu Odd Fellow-palæet) i Bredgade i København, som arkitekt for Postmestergården i Aabenraa, selv om der er det spinkle berøringspunkt, at Rosenberg ligesom Linde var fra Mecklenburg. Indtil videre må spørgsmålet om ophavsmanden til Postmestergården derfor siges at være uløst, blot skal endnu påpeges, at et par huse i Augustenborg (Palævej og Storegade 23) viser beslægtede træk; de har således samme »bryn« over vinduerne.

Da Linde allerede døde i 1764, var valget af en efterfølger på grund af det dyre byggeri i høj grad afhængig af dennes pekuniære forhold. Indtil videre fortsatte hans enke i embedet, men ved hendes død året efter måtte man have en mand, der var i stand til at bestride det bekostelige postmesterembede i Aabenraa, og valget faldt da omsider på en ældre døbt jøde fra København, *Julius Ruben*, som ved sin tiltrædelse i 1766 var 66 år gammel og derfor måtte have en fast stedfortræder; det blev en mand ved navn *Christian Thomsen*.

Den 27. juli 1769 blev der for første gang holdt mandtal i den danske konges riger og lande, og folketællingslisten med beboerne i Postmestergården i Aabenraa giver et udmærket indtryk af en postmesters sociale placering i hine år. Der opholdt sig nemlig følgende:

Postmester Julius Ruben, 69 år;
hans hustru Anna Catharine Ruben, født Ferdinand, 37 år;
postskriver Friderich Petersen, 33 år;
contoirdreng Hans Ehler Kühl, 21 år;
vognlæsser (»Litzenbruder«) Jes Jürgensen, 27 år;
postillon Jochim Møller, 25 år;
stuepige Anne Catharina Hansdatter, 27 år;
køkkenpige Anna Petersdatter, 34 år;
opvaskerpige Maria Nielsdatter, 22 år;
sypige Metta Ibsen, 21 år;
postillon Peter Christensen, 38 år (gift i Røllum).

Endnu inden Ruben havde overtaget sit embede, opstod problemet med den såkaldte »Toldsted brevskilling«. Hidtil havde det som nævnt været således, at der betaltes et tillægsgebyr for at få breve bragt fra Toldsted ved Hærvejen ned til Aabenraa, men efter postrutens omlægning skulle man synes, at denne afgift var blevet overflødig. Indtil videre blev beløbet dog overladt postmester Linde til hjælp ved bestridelsen af de mange udgifter, som det dyre byggeri havde medført, men ved Lindes enkes død i 1765 fandt Aabenraa bys magistrat på, at Aabenraa passende kunne erholde denne afgift som vederlag for istandsættelsen af vejene til og fra byen. Derved opstod i virkeligheden en ekstraskat, som det skulle tage mange år at få udryddet. Da man prøvede på det ved århundredets slutning, fandt magistraten på, at pengene kunne gå til forsvarsformål, »de-

fensionsanstalter«, eftersom krigsfaren atter engang lurede, denne gang på grund af revolutionen og senere *Napoleons* herredømme i Frankrig, og da et sådant formål ikke kunne opretholdes efter Napoleons-krigene, trængte Aabenraa by til ny brolægning! Der var således stadigvæk brug for pengene, indtil man i 1838 omsider fandt stunder til at ophæve denne beskatning – men naturligvis kun for at inddrive nye skatter under andre påskud!

Ruben var som nævnt oppe i årene, da han blev postmester, men såfremt hans stedfortræder har regnet med snart at skulle overtage postmesterembedet efter hans død, er han blevet skuffet, for *Ruben* blev 90 år gammel, død 1790, mens hans adskilligt yngre hustru allerede var død i 1775.

Det har næppe kunnet undgå at sætte sit præg på forretningsgangen ved Aabenraa postvæsen, at postmesteren var en aldersstegen herre. I hvert fald tyder et par forhold på det. For at øve kontrol med postgangen skulle passagererne efter endt befordring afgive en udtalelse, som indsendtes til Generalpostdirektionen. Som regel var denne holdt i temmelig intetsigende vendinger, men i løbet af 1780'erne klagede en af de rejsende, *v. Mercier*, over, at hans nattelogi i Aabenraa havde været for dyrt, en anden rejsende, den hollandske gesandt *v. Rechtern*, besværede sig over, at han var blevet opholdt for længe i Aabenraa, en tredje rejsende, en jøde fra Marokko ved navn *Sumbel*, udtalte rent ud, at postmesteren var uværdig til et offentligt embede. Fra anden side fremkom der også klage over, at postilonen undervejs mellem Aabenraa og Haderslev havde været så fuld, at diligencen var kørt i stykker! Også den slags beretninger yder et bidrag til kulturhistorien, selv om det naturligvis altid er klagerne, altså det usædvanlige, der fremkommer ved slige lejligheder.

Omsider – fra 1. januar 1791 – kunne *Christian Thomsen* kalde sig postmester i Aabenraa, men allerede 1795 brød han op for at blive postmester i Bergen. Hans afløser i Aabenraa blev til gengæld en, der forlod Norge, nemlig hidtilværende »norsk postekspres« *Jens Petersen Schmidt*. Når *Thomsen* forlod byen så kort tid efter, at han var blevet alene om postmesterembedet, skyldes det nok, at han ikke har haft midler til at overtage den dyre Postmestergård, der som det vil erindres skulle afdrages til staten i løbet af 30 år, og i 1795 var det netop 30 år, siden denne ordning blev endelig truffet efter postmester *Lindes* enkes død.

Schmidt var derimod i stand til at udrede statens resterende fordringer på 3500 rdl., og han overtog ejendommen med den klausul, at den også fremtidigt skulle tjene som postmesterbolig, en bestemmelse, der først ophævedes i 1850. Kun to år efter afgik *Schmidt* ved døden, og til hans efterfølger udpegedes nu en tidligere fuldmægtig i Generalpostdirektionens danske sekretariat *Falle Jürgensen*, der dog allerede i 1805 lod sig forflytte til den danske brevpost i Hamburg.

De her omtalte embedsbesættelser viser tydeligt det for datiden ret ene-

stående faktum, at der ikke inden for postetaten fandtes noget skel ved Kongeåen. Postvæsenet var ensartet udbygget for alle rigets forskellige dele og lededes fra Generalpostamtet (senere Generalpostdirektionen) i København. På baggrund af dette forhold forstås det bedre, at folk fra Norge (før 1814!) kunne blive ansatte ved postvæsenet i en af hertugdømmernes byer, og at Aabenraas næste postmester blev den hidtidige postmester i Roskilde, *Jens Petersen*, som tiltrådte sin nye stilling fra begyndelsen af 1806 og blev her helt til 1842.

Jens Petersen var i henved en menneskealder borgmester *Bendix Schows* samtidige, uden at han dog derfor synes at have stået på synderlig god fod med denne. Engang da han over for Tyske Kancelli havde klaget over bystyrets langsommelighed med hensyn til brolæggerarbejdet i gaderne – dertil brugtes jo den »Toldsted brevskilling«! – undskyldte magistraten sig med tydelig adresse til postmesteren med, at »der fandtes nogle mennesker, som aldrig var til at stille tilfreds!«

Også postmester Petersen førte stort hus. Den senere *Christian VIII* opholdt sig således i Postmestergården under sit besøg i Aabenraa i 1830 og hyldedes her af stadens honoratiores.

I tiåret fra 1843 til 1853 var *Friedrich Joachim von Moltke*, en ældre broder til den senere så berømte preussiske generalfeltmarskal, Aabenraas postmester. Skønt tilhørende hertugdømmernes tyske kultur nægtede han i 1848 på det bestemteste at anerkende den provisoriske regering, »hvilket«, som han senere udtalte, »efter min redelige overbevisning betød, at jeg ikke ville bryde min ed og pligt som embedsmand«. Han var med andre ord kongetro helstatsmand, men så længe slesvigholstenerne havde magten, måtte han vige sit postmesterembede til fordel for *Lorentz Knutzen*, der dog atter forlod byen, da de danske tropper i 1850 igen fik overtaget. Men Moltke ønskede ikke at beholde sin ejendom efter krigen og solgte den derfor sidst på året. Siden da har Postmestergården været privatbolig.

Efter treårskrigen blev embedsstanden i Aabenraa rent dansk, og for det meste var det folk fra kongeriget, der nu var embedsmænd. Den tysktalende Moltke har da foretrukket at forlade byen mod at blive postmester i Flensborg, blandt hvis gennemgående loyale, tysktalende indvånere han bedre har passet hen. Til hans efterfølger blev udpeget en tidligere adjunkt ved Rønne realskole, *Lauritz Georg William Hasselriis*. Han var en kort tid arresteret under krigen i 1864 og måtte opgive sit embede i 1867, da alle embedsmænd skulle aflægge embedsed til Preussens konge for at kunne blive i deres embede.

Dermed var i virkeligheden et kapitel af Aabenraa postvæsens historie afsluttet. I 1868 fik Aabenraa jernbaneforbindelse, og posthuset kom fra nu af til at ligge i en ejendom, som den preussiske stat købte ved Nørretorv.

HENVISNINGER:

RA. TKIA. D 66; RA. Generalpostdirektionens arkiv, korrespondanceprotokoller for diverse år; RA. Slesvig-holstenske provinsialregering 71; LA. Aabenraa byarkiv, VII 74, smstds. VII 114 b, smstds. IX 144; jfr. Th. O. Achelis: Der alte Posthof in Apenrade (Heimatblätter aus Nord-schleswig 1940, s. 188–190), samt nogle optegnelser, som hr. landsarkivar Fr. Gribsvad venligst har overladt mig til gennemsyn. Om landbygmester Müller: Architekten IV A, s. 236, samt velvillig meddelelse fra hr. Ernst Petersen, Slesvig byarkiv.

– Det er forkert at kalde Postmestergården for »Postholdergård«, jfr. f. eks. S. årb. 1955, s. 19, idet en postholder var en mand, der holdt heste til brug for postbefordringen, men han var af et betydeligt ringere socialt niveau end en postmester. Under treårskrigen blev den dansksindede postholder *Johann Hansen* afsat, og bager *Asmus Lorenzen* var derefter postholder, så længe slesvigholstenerne havde magten. Efter krigen blev *Andreas Hansen*, en søn af den førnævnte, postholder. Hans enke solgte i 1869 vognremisen på den anden side af gaden over for Postmestergården. Jernbanens tidsalder var begyndt!

Litteratur om Postmestergården isørigt: Hugo Matthiessen: Gamle Huse i Haderslev og Aabenraa (1925), Chr. Elling: Palæer og Patricierhuse fra Rokokotiden (1930), sm.: Borgerhuse (1943), H. H. Engqvist: Sønderjyske Byer (1951), Sigvard Skov: Huse i Aabenraa (S. årb. 1955).

En retssag om en smædevise fra 1712

Af P. O. Andersen

Imellem en bunke ejendoms papirer, som trofast er blevet opbevaret på en gård, fandtes et enkelt blad, en rest af en udskrift af Hviding herreds retsprotokol. Heldigvis havde en af ejerne af gården, som ejendoms papirerne tilhørte, sognefoged Søren Nielsen Degn i Astrup, for over hundrede år siden fået taget en kopi af hele udskriften, forinden møl og tidens tand fuldstændig havde fået udsløttet den. Vel er det ikke de store begivenheder, den omhandler, men der gives dog et tidsbillede af livet, som det levedes for ca. halvtredie hundrede år siden i en lille vestslesvigsk landsby.

I stærkt sammentrængt form bringes her en gengivelse af en retssag.

Mandag den 10. oktober 1712 mødte Astrup og Søndernæs grande på Hviding herredsting med en anklage mod Kirsten Nielsdatter i Søndernæs »formedelst at hun en vise skal have digtet, som iblandt folk er udspredd de astrupper og søndernæsser til beskæmmelse.«

Hun bedyrer dog sin uskyld, idet hun anfører, at »hverken har jeg digtet den beskæmmelsessang eller vise, ikke heller har jeg ladet den digte, ikke heller har jeg hørt denne vise af nogen, før af Niels Hyrde af Søndernæs og en omgåendes kvinde, som betler brød for hvermands dør, ikke heller har jeg hørt mere af denne beskæmmelsesvise, som den forrige Niels Hyrde og kvinden har mig sunget.«

Vidnerne føres derefter frem, og Maren Pedersdatter erklærer, at da de gik og samlede (aks) på udagerne vest for Anders Hansens, sang Kirsten Nielsdatter en vise om Astrup og Søndernæs grande, og hun mærkede, at Kirsten Nielsdatter sang:

»Hans Feddersen er min utro ven,
han sætter ondt udi grande
både udi lyst og udi løn;
til grandegilde da drak de af
den fårehale så silde.«

Anne, Gregersens kone, udtaler sig på samme vis. Else Nielskone kan oplyse, at Kirsten Nielsdatter stod udi hendes dør anden dags morgen, efter at granden havde pantet hendes får og sagde, at det skal blive dem et dyrt får, de skal drikke længe nok af det; de skal få en vise, den skal komme længere end de kommer, og hun hørte, at Kirsten Nielsdatter kvædede og sang visen gennem Søndernæs by, da de gik ud på marken, og aldrig havde Else Nielskone hørt nogen tilforn synge denne vise, og den lyder som følger:

»Olle Jepsen letter ved sin hat,
han ønsker ondt over de sankere både dag og nat.
Til grandegilde da drak de den fårehale af så silde.«
Hans Christensen er en flyendes gæst;
han kom til byen hverken til vogn eller til hest,
Til grandegilde da drak de den fårehale af så silde.
Jap Jepsen smiler under skind;
han svared ej ord for den hyldestløse kvind.
Til grandegilde da drak de den fårehale af så silde.
Niels Nielsen giftede sig så ung en dreng;
han holder hans kone udi sin seng.
Til grandegilde da drak de den fårehale af så silde.
Peder Andersen svarede et ord så fro,
I skal lade de sankere på marken gå.
Til grandegilde da drak de den fårehale af så silde.
Knud Andersen svarede et ord så fro,
I skal lade de korn ligge på marken og gro.
Til grandegilde da drak de den fårehale af så silde.

Ydermere sagde Kirsten Nielsdatter til hende, at det havde intet at betyde, at Astrup og Søndernæs grande havde pantet hende, hun havde fået fyldest for det.

Niels Christensen udtalte som vidne, at Kirsten Nielsdatter kom ind i hans hus og sagde til ham, at Astrup og Søndernæs grande havde pantet mig mit får for uret, derfor skal de få en vise, den skal komme længere ud end de kommer: »De tog mit får en aften så silde, derfor drikker de den fårehale af til grandegilde.«

Efter at Kirsten Nielsdatter nu må komme med en forklaring på, hvordan hun er kommet i besiddelse af det korn, der findes i hendes hus, lader Tøger Nielsen et »indlæg« for retten aflæse, hvilket var lydende ord efter andet som følger:

»Velædle og velvise hr. herredsfoged.

For Hans kongl. Majestæts højloflige ret har vi underskrevne lodsejere udi Astrup og Søndernæs klageligen at andrage og give tilkende hvorledes Kirsten Nielsdatter udi Søndernæs os til vanære og ej liden beskæmmelse har opdigtet og sunget en vise og digt, og den samme på adskillige steder sunget og iblandt folket udbragt, ej andet end vort ærlige navn dermed at forhåne og beskæmme, hvorfor og til den ende vi højiligen har været forårsaget ermeldte Kirsten Nielsdatter og hendes laugsværge her til Hviding herredsting at lade indstævne for slig hendes skarns forhold, dom over hende agter at få, og som hun til samme vise og digt ikke har haft allerringeste føje eller årsag, alt så er vor ydmyge ansøgning til velædle og velvise hr. herredsfoged, at han ermeldte Kirsten Nielsdatter efter loven for slig skarns forhold: Med slig håndgribelig og uforgængelig straf ville anse og belægge, at andre, som kunne være af samme sind, deraf kunne indse og sig fra sådan stykker, som nu om stunder desværre går i svang, kunne entholde. Så er ydermere vor ydmyge ansøgning, at han ved sagens uddrag under vedbørlig straf at tilholde hende, at rømme vor by, her på marken, såsom vi ej for hendes usømmelige forhold kunne have hende længere iblandt os – så formodes også, hun bliver tilfundet os al omkostninger og møje at betale og giver vi hermed Tøger Nielsen i Søndernæs fuldmagt dette, og hvad siden i dag for retten kunne passere.«

Desværre kan der ikke bringes oplysninger om, hvad dommen kom til at gå ud på. Protokollen fra tiden omkring 1712 er ifølge meddelelse fra Landsarkivet i Aabenraa sporløst forsvundet, og den derefter følgende retsprotokol fra Hviding herred begynder først 1716.

Til slut skal der dog bringes nogle kommentarer om de i visen nævnte personer. Versene omhandler gårdmændene i samme rækkefølge, som gårdene ligger i byen fra øst til vest.

Den første gård, den østlige halvdel af den engang ret store Astrupgård, ejedes af en enke, Maren, sal. Anders Nielsens; hun gik ram forbi.

Hans Feddersen, »den utro ven«, var født på den næste, den vestlige halvdel af Astrupgård, hvor han hjalp en svigerinde, Mette Christine, sal. Niels Feddersens enke, med gårdens drift. Den 17. jan. 1715 giftede han sig med datteren fra den førstnævnte gård og overtog samtidig dermed også hendes hjemstavn.

Olle Jepsen beboede den næste gård, nu tilhørende gdr. N. Krog.

Hans Christensen, »den flyendes gæst«, kom udensogns fra og tilgiftede sig gården.

Jap Jepsen var fæster på kancelligården, der ejedes af borgmester Lorens Tüchsen i Tønder.

Niels Nielsen havde tilnavnet Hvidinger, måske efter sin fødeby. Han giftede sig »så ung en dreng« i en alder af 30 år med datteren Anna fra den næste gård, som han fik i fæste. Han blev ikke stamfader til den nulevende slægt, der har været på denne gård i henved 140 år; derimod blev han tiptipoldefader til indsenderen af denne lille fremstilling.

Peter Andersen og Knud Andersen var indehavere af de to sydligste gårde i Søndernæs. Disse blev begge udstykket for 60–70 år siden, men bygningerne er nu borte.

Nordslesvigere på Lolland-Falster omkring 1700

Af Ed. Jubler

I *Stevelt* (Haderslev amt) fødtes 1. 5. 1615 en dreng, der fik navnet *Iver Nielsen*. Han blev først mundskænk og køkkenskriver på Nykøbing slot, siden var han 7 år amtsskriver på Aalholm slot og endelig nedsatte han sig som købmand i Nysted, der giftede han sig ind i en anset slægt. Hans kone Johanne var datter af præsten i Nysted Knud Lerche, som var halvbroder til etatsråd Christian Lerche. Iver Nielsen døde i Nysted 22. 12. 1666 som en anset og velhavende mand. Enken Johanne giftede sig med toldskriver i Helsingør Isobrandt von Holten, men døde 4 måneder efter brylluppet. – Iver Nielsen og Johanne Lerche havde 8 børn, af disse blev 2 døtre gift i København, den ene med apoteker I. G. Becker, den anden med apoteker Herfort. En tredie datter blev først gift med amtskriver i Nykøbing Hans Rosenfelt, der døde 1681 og så med nordslesvigeren Hans Ravn.

Denne *Hans Ravn* var født på *Bjerndrupgaard* (Haderslev amt) som søn af kaptajn Jens Ravn, der havde udmærket sig i Kejserkrigen 1628 og som belønning var han blevet forlenet med Bjerndrupgaard og visse privilegier. Hans Ravns moder var datter af Hans Simonsen From på Haugegaard i Hoptrup sogn. Kort efter faderens død (1676) søgte hans Ravn om stadfæstelse af privilegierne på Bjerndrupgaard. Af en eller anden grund blev det dog ikke ham, der kom til at overtage Bjerndrupgaard, men en svoger, kaptajn Christopher Mortensen Hoyer fra Gammel Haderslev, der var gift med kaptajn Jens Ravns datter Kirsten. Nogen tid derefter dukker Hans Ravn op på Falster. At han søgte derhen, stod måske i forbindelse med, at to af hans søstre var gift på disse egne, Karen Jensdatter Ravn med præsten i Saksøbing Anders Edvarðsen Bejerholm, og Dorthe Jensdatter Ravn med præsten i Veggerløse mag. Oluf Lundt. Hans Ravn blev så gift med ovennævnte Iver Nielsens datter Bodel, der 1681 var bleven enke efter amtsskriver Hans Rosenfeldt, og han blev tillige dennes efterfølger som amtsskriver og som sådan døde han i Nykøbing 1703. Hans Ravn efterlod, så vidt jeg kan se, kun en datter Johanne Dorothea,

hun var først gift med mag. Erich Fr. Monrath, præst i Toreby 1699–1711, 1713 blev hun igen gift med mag. Jens Kaalund, præst i Tirsted; der siges: fra sin svoger, borgmester Tielsens hus. Af denne tilføjelse kan vist sluttes, at hendes moder på det tidspunkt (1713) var død. Derimod er det sikkert, at Hans Ravns kone overlevede ham, thi 12. 5. 1706 solgte Bodel afgangne Hans Ravns i Nykøbing 1 fri ejendom og noget andet jordegods i Falsters Nørre Herred til kongen, som vidner optræder hendes søn Iver Rosenfeldt, postmester i Nykøbing og hendes svigersønner, mag. E. Fr. Monrath og Jes Taysen Tielsen i Nykøbing, kasserer for kongens kirker på Lolland-Falster. Af sit 1. ægteskab havde Bodel Iversdatter nemlig foruden sønnen Iver endnu en datter Sophie Amalie, hun var først gift med bergmester Hans Hansen Elers i Nykøbing, der døde 1705, og samme år den 29. 12. blev hun gift med Jes Taysen Tielsen.

Jes Taysen Tielsen var også nordslesviger, han stammede fra *Sundved*, hvor han fader Christian Tielsen var bestyrer på de Ahlefeldtske godser Bøjskov og Fiskbæk; allerede Christian Tielsens fader Lorenz Tielsen havde stået i Ahlefeldternes tjeneste, ligeledes hans brødre Hans og Hinrich og Lorenz, sidstnævnte blev overinspektør og husfoged på Graasten. Jes Taysen Tielsens moder Mette var datter af herredsfoged i Lundtoft herred og ejer af Buskmose Michael Taysen. At Jes Taysen Tielsen kom til Nykøbing, hang vel sammen med, at hans moders søsters mand Casper Ernst Møller var ridefoged på Falster og husfoged på Nykøbing slot. 1692 møder Jes Taysen Tielsen på Falster Nørre herreds ting og 1693 på Nykøbing byting som fuldmægtig for husfogeden, 1705 var han fuldmægtig hos stiftamtmanden, siden blev han beskikket som tolder i Nykøbing. 29. 12. 1705 giftede han sig med ovennævnte Sophie Amalie Rosenfeldt, enke efter borgmester Hans Hansen Elers, og 1709 blev han valgt til borgmester i Nykøbing (efter rådstueprotokollen var han da ca. 50 år gl.), han døde 1719 og blev begravet i kirken 5. oktober. Hans hustru, der var f. 1674, blev begravet 29. 12. 1721. – Jes Taysen Tielsen og Sophie Amalie Rosenfeldt havde 8 børn, 2 sønner og 6 døstre. Den ældste søn fik navnet Henning Christian (Henning efter stiftamtmanden Henning Lützou, hos hvem faderen på det tidspunkt endnu var fuldmægtig, og Christian efter sin farfar, hans excellence, gehejmeråd og stiftamtmand optræder også som fader hos den næstældste datter Mette. 5 af børnene, deriblandt begge sønner, blev dog kun nogle få år gamle, den ældste datter Bodel Cathrine blev gift med en købmand Rasmus Lione og døde i Nysted 1737. En slægtning af Jes Taysen Tielsen (altså også nordslesviger) var uden tvivl herredsskriver i Falster Sønder og Nørre herred *Hans Tielsen*, der havde Halskovgaard i Horbelov sogn i fæste, han blev begravet 26. 3. 1706 og ved skiftet efter ham optræder Jes Taysen Tielsen som lavværge for enken Magdalena Eva f. Hennings, hun giftede sig igen 25. 1. 1708 med ladefoged på Korse-

litze Mikkel Olsen. Hans Tielsen efterlod sig kun en datter Anna Marie, født 1699, hun blev 19. 5. 1719 gift med kaptajn Andreas Schultz.

Iblandt fadderne ved Jes Taysen Tielsens børn møder vi adskillige personer, der havde *tilknytning til Nordslesvig*. Først skal nævnes *husfoged Caspar Ernst Møller*, hvor han var født, kan jeg ikke sige, men da han efter svigerfaderens død blev ejer af halvdelen af Buskmose i Rinckenæs sogn og en tid også var *herredsfoged for Lundtoft herred*, kan han vel nok regnes som nordslesviger; han døde på Elkenøre 23. 12. 1720, 74 år gl., hans 1. hustru *Catharine Thaysen fra Buskmose i Rinckenæs sogn* døde 6. 2. 1689 på Nørre Ladegaard i Systofte sogn, 38 år gl. En søn Jokum Møller blev 1695 sat i barberlære i Wismar. 2. gang var C. E. Møller gift med Dorte Eleonora Segerin, en datter af dette 2. ægt. Anne Sofie Møller, f. 1693, † 1719, blev gift med Jens Gymoes.

Jens Gymoes var f. 11. 8. 1675 på *frigården Gymose (Haderslev amt)* som søn af Gottfried Ketelsen (f. 1633, † 3. adv. 1710) og Maren, han døde 28. 4. 1729, han var foruden husfoged også fiskemester på Nyborg slot.

Iblandt fadderne ved Tielsens børn nævnes endvidere overførster Daniel Runge og hustru *Margrete Øllegaard f. Bruun fra Hoptrup præstegård*, forpagter *Anders From* på Korelitze (af den allerede omtalte From slægt på *Haugaard i Hoptrup sogn*) og hustru *Rebekka f. Meylandt fra Hoptrup præstegård*. Endvidere nævnes iblandt fadderne Bodild Cathrine Wichmanns, hun var f. From (måske søster til omtalte Anders From), hun var gift med købmand i Nykøbing Bertel Wichmann, som 1727 købte godset Engeltofte; deres søn godsejer og etatsråd Jørgen Wichmann blev 1777 adlet de Wichfeld.

Til ovenstående fadderrække: Casper Ernst Møller, gift med Tielsens moster, Jens Gymoes, gift med Tielsens cousine, From familien var beslægtet med Tielsens hustrus stiftfader. At præstedøtrene fra Hoptrup optræder som faddere, kan måske forklares dermed, at Tielsens søster var gift med skovfoged Thomas Esmarch i Hytterkobbøl, der grænser ind til Hoptrup. – Ihvertfald lader det til, at der har været sammenhold iblandt de nordslesvigere, der var kommen til Lolland-Falster.

Kongebesøget i Haderslev i 1767

Af Olav Christensen

Året efter, at den unge, men sindssyge Christian VII havde efterfulgt sin fader som Danmarks konge, foretog han en rejse til hertugdømmerne og aflagde også besøg i Haderslev. I byen udkom der dengang et lille tysk-skrevet ugeblad: *Nachrichten vom Baltischen Meere*, der var redigeret af

Borgervæbningens fane med Christian VII's navnetræk. Fanen bærer årstallet 1766 og er sikkert anskaffet samtidig med den grønne gardes oprettelse.

auditøren ved det i byen garnisonerede dragonregiment, Johann Friedrich Camerer, og som bringer en lille beretning om besøget.

Også i 1766 havde byen haft kongeligt besøg, idet Christian VII's unge tilkommende dronning, Caroline Mathilde, på sin rejse fra England til København overnattede i byen. I denne anledning fortæller en notits i ugebladet¹, at den i byen oprettede nye grønne garde var rykket ud med trompeter og standarter for at indøve den parade, der skulle afholdes ved dronningens modtagelse², og om dette borgerkorps hører vi også ved kongemodtagelsen i juni måned 1767³. Beretningen om kongebesøget lyder i dansk oversættelse⁴ således:

»Den 15. juni kl. 12 middag glædede Hans Majestæt, vor allernådigste konge, sin tro stad Haderslev med et besøg. Hans Majestæt var ledsaget af kammerhere og amtmand von Klingenberg⁵ og af den grønne garde under anførsel af hr. Kay Mussmann⁶ samt mange ridende postilloner med hr. Lindenhan⁷ som forrider.

Hele borgerskabet paraderede foran byen i hvid undermundering og støvletter og sænkede, idet Hans Majestæt passerede forbi, under trompetfanfare og trommehvirvel de flyvende faner og afgav på hr. stadsmajor Paulsens⁸ befaling en tre gange gentagen salve.

Foran porten bød den samlede magistrat Hans Majestæt velkommen, og hr. borgmester Mussmann⁹ overrakte i hele borgerskabets navn kongen et i hvidt atlask med gyldne forsiringer prægtigt indbundet velkomstdigt¹⁰, der var anbragt på en med frynser forsynet rød fløjlsplude.

Herpå behagede det Hans Majestæt at lade det her i nabolaget indkvar-

terede kongelige livregiment dragoner passere revy for sig på Starup Hede, en lille fjerdingvej fra byen. Bagefter udførte regimentet, hvad man på grundlag af sikre efterretninger har lov til at skrive, sine evolutioner på en sådan måde, at det behagede Hans Majestæt at lade allerhøjestsammes tilfredshed hermed komme til udtryk.

Under ledsagelse af den grønne garde begav Hans Majestæt sig til hr. kammerherre og amtmand von Klingenberg's bolig. Efter at taffelet var hævet, fortsatte allerhøjstsamme under ledsagelse af ovennævnte sin rejse til Åbenrå for også at glæde det derværende borgerskab.

Borgerskabet paraderede igen i den allerede nævnte orden på sydsiden af byen; længselen efter at få den allernådigste landsfader at se havde fået mange tusinde tilskuere til at møde frem fra mange miles omkreds.«

»Nachrichten«s redaktion har åbenbart ikke været helt tilfreds med referatet, idet den tilføjer et spørgsmål, om den del af borgerskabet, som havde haft kongevagten, da der ingen garnison var i byen, ikke også havde været værd at omtale?

Det lille ugeblad bringer derefter den 10. august 1767 en beretning om kongens besøg ved hjemrejsen til København den 25. juli. Han ankom da til byen kl. 2 eftermiddag »in erwünschten Wohlseyn«. Foruden af de tidligere omtalte honoratiorens var han denne gang også ledsaget af grev Caspar Hermann Gottlob von Moltke, der var chef for det i Haderslev siden 1753 garnisonerede livregiment dragoner, senere kaldet holstenske lansenerregiment.

Efter at der er givet en skildring af modtagelsen, der formede sig omtrent som ved besøget i juni måned, skriver beretteren om borgerskabets parade, at det »er mærkeligt, at alt gik meget akkurat til, hvilket dog ikke kan kræves af sådanne soldater. Tillige med borgerskabet stod de i byen værende håndværkssvende, som havde oprettet eget korps, der bestod af et grenader- og musketerkompagni, under gevær og bød ligeledes med flyvende faner og under klangen fra trommer og tværfløjter vor allernådigste konge velkommen. Man må til deres ros sige, at de havde stor færdighed i at eksercere og i andre øvelser. Lidt uden for byporten gjorde vor høje øvrighed og andre standspersoner kongen deres allerunderdanigste opvartning.«

Kongen holdt derefter også denne gang taffel i amtmandens hjem og fortsatte derpå rejsen til Kolding ledsaget ud af byen af borgerskabet, og beretningen fortsætter derefter: »Borgerskabets infanterikorps tilligemed det nye korps paraderede nu foran byens Nørreport.«

Der er her tale om to borgerkorps, idet »borgerskabets infanterikorps« næppe kan være identisk med det af håndværkssvendene oprettede korps. Men der derfor ikke her er tale om den i den redaktionelle notits fra det første besøg omtalte del af borgerskabet, som havde haft kongevagten, da

byen ikke havde garnison. Det må altså være et korps, som har eksisteret før 1753, da byen som nævnt fik garnison.

I beretningen om kongebesøget hedder det derefter til slut: »Det må endelig fremhæves som noget ganske særligt, at borgerne aldrig så beredvilligt har ladet sig lede eller vist en sådan orden i deres mundering og klædedragt som nu under denne vor allernådigste monark.«

Dermed slutter denne skildring, der er typisk for datidens underdanige kongedyrkelse, men dog samtidig giver et morsomt billede af det sikkert maleriske, men også småborgerlige ceremoniel, der har udfoldet sig ved modtagelsen af den unge enevoldskonge i den gode stad Haderslev.

1. 29. september 1766. (1766, s. 160).
2. En beretning om dette besøg findes i *Nachrichten vom Beltischen Meere* 1766, s. 179 f, og er gengivet i *Haderslev Samfundets årsskrift* 1952, s. 18 f.
3. Vi ved i øvrigt kun meget lidt om borgervæbningen i Haderslev, men det synes efter denne notits at dømme, at korpset var nyoprettet i 1766 (jfr. billedunderskriften).
4. 29. juni 1767. (1767, s. 103 f).
5. Friedrich von Klingenberg (1716–83), amtmand over Haderslev amt 1753–83.
6. Vinhandler og rådsvinsskænk Kai Mussmann (1721–74), rådmand 1768–74.
7. Advokat Christopher Lindenhan (1706–72).
8. Hans Paulsen (1712–75), rådmand 1762–75.
9. Mathias Mussmann (1703–68), borgmester 1757–68.
10. Digtet er trykt hos byens bogtrykker Hinrich Luckander på et firesidet folioark og har følgende titel: *Die Ankunft des Königs feyert die getreue Bürgerschaft, der Stadt Hadersleben.*

Folkeminder fra Løjtland

Af J. M. Holdt

Løjt præstegårds brand

Natten mellem 16. og 17. august 1867 brændte hovedpræstegården i Løjt. Dagen før havde der været bispevisitats, og derfor havde man fyret så stærkt, at der gik ild i en malkølle.

En provstedatter fra Als, jomfru Høg, tjente dengang på præstegården, og hun var nær indebrændt. Hun måtte springe ud fra et loftsvindue, efter at hun først havde kastet nogle dyner ned, og hun slap med at blive en del forslået.

Pastor Mumsen løb ind i det brændende hus og ville bjerge kirkebøgerne; men han faldt med dem og besvimeede af røgen. Præsten blev dog reddet, men kirkebøgerne fik man ikke ud. Man fik præsten båret ud af en dør i husets gavl, og om denne dør fortaltes der, at pastor Matthiesen, da han i sin tid lod præstegården ombygge, havde forlangt at få sat en dør i gavlen, thi der skulle engang blive båret en præst ud, skal han have sagt.

Aftenen før branden havde just degnen været oppe hos præsten med

Gamle huse i Løjt Kirkeby.

den genpart af kirkebøgerne, som han førte, for at få den sammenlignet. Han lod bøgerne ligge i præstegården, og dermed brændte begge sæt kirkebøger fra tiden omkring 1840–1867, ligeledes må en kirkebog fra før 1763 være gået tabt ved denne brand.

(Efter H. H. Toft, Barsmark).

Nørby kro

Landevejen mellem Aabenraa og Haderslev går fra Bodum et stykke med retning mod Nørby kro, men tager så lidt vestligere retning og passerer den fordums kro i en afstand af ca. 200 m. Om årsagen til, at vejen fik denne drejning mod vest, fortælles følgende:

Da landevejen for hundrede år siden blev anlagt, boede entreprenøren, »æ potmester«, som han kaldtes, en tid på Nørby kro. Det var fra først af planen, at den nye chausse skulle følge den gamle landevej forbi Nørby kro, men da man var nået et stykke nord for Bodum med vejanlægget, kom der en kurre på tråden mellem æ potmester og den Nørby krokone. Det fik til følge, at pottemesteren hævnede sig ved at lade den nye vej gå uden om kroen, og det var en følelig hævn, for da den nye vej blev taget i brug, mistede Nørby kro næsten al søgning.

Et brev fra 1853

Følgende er uddrag af et brev, som lærer S. N. Sørensen kort tid efter sin ansættelse i Løjt Kirkeby har skrevet til en ven:

— — »Eggen, veed du vel, er meget smuk, her er Bakker og Skove, frugtbare Marker og smukke Bygninger. — Her i Sognet ere vi sex Skolelærere,

hvoriblandt een Præparand, der er Skolelærer paa en lille Ø, Barsø, som hører her til Sognet; alene her i Kirkeby ere vi tre. Børnene her i dette Skoledistrict ere deelte i tre Classer, og hver Skolelærer har sin Classe. For Tiden har jeg omtrent 100 Elever i min Classe, de andre Lærere har omtrent 70 Elever i deres Classer. I Elementarclassen bruges med Nytte den indbyrdes Undervisning. Dog bruges den ikke fuldstændigt. – –

Mit Logi er her i den danske Kro. Opholdet er uforskammet dyrt; jeg har indtil nu betalt 4 Mark ugentlig, saa har jeg endda undervist en lille Pige 2 Timer ugentlig. Dersom jeg ikke havde hende at læse med, havde jeg maattet betale 4^{1/2} Mark.

Beboerne staar paa et temmelig højt Dannelsesstrin; de ere meget flinke og gjæstfrie. Det er derfor en Fornøjelse at komme ind til dem. Her ere mange Søfolk, hvoriblandt en del Kaptainer. Iblandt dem er der nogle af de Ældre, som nu ikke farer til Søs længere, men har en brillant Gaard herhjemme og lever nu i Fryd og Herlighed for de Penge, de har tjent i deres unge Dage. Søfarten har vist bragt betydelige Summer til Løit.

Endskjønt Opholdet jo rigtignok er kostbart, er jeg dog meget fornøjet med at være her.

Enkelte gives her, som ikke ere bange for at give Skolelæreren en Drikkeskilling, som de her kalde det. Jeg har f. Ex. faaet en Specie af Een, 1 Rigsbankdaler af en Anden. Det Hele jeg har faaet, har rigtignok ikke endnu beløbet sig til meget, men da det først er ved Pintse, at de smaa Begyndere pleie at komme i Skole, saa er det ogsaa først ved den Tiid, at de saakaldte Drikkepenge kunne ventes. – – –«

Stenbarren ved Knudshoved

Ud for Løjt Lands østligste pynt, Knudshoved, findes under vandet en stor stenrevle, som kaldes »æ Stenbar«. Om den fortalte de gamle, at de mange sten var kommet der, ved at en kæmpekvinde engang ville gøre Barsø landfast med Løjt Land ved at udfylde vandet der imellem. Hun fyldte sit forklæde med sten, men da hun nåede ud for Knudshoved, brast forklædet, så hun tabte stenene i havet, og der ligger de endnu.

(Fortalt af Marius Bryld i Dybvighoved, f. 1866).

Remser fra Løjt sogn

Morn arl
vil Æ tael
å old min karl',
o no skal do høe,
hva de sind skal gøe:

Den jen skal plow',
den and' skal skow',
den trirre skal harre,
den fjæ så tarre,
den femt' skal graw',
den sæht skal saw',
den sywend hogg sprækker,
den åend te høker,
den niend skal tæesk,
den tiend how træesk,
den elt' skal slawt vo gammel so,
den tolv't skal målk vo skimle ko.

En daw ved sommertid'
da drow Æ ue o rid',
fra æ møll te æ køll',
dær var innne ind'
urren to skjerr'en kvind'.
Den jenn var ved o målk æ køe,
den and' hun sad i røe i æ grøe.
Æ tow min ske a æ fikk'
og spuer, om Æ mått slikk',
men så tow hun en torrebrand
o slow mæ å min sælle haend.
Æ gøer no dem den væst skaj,
for Æ stak eld i dje torrelaj.
Det brænd, Æ rænd,
det smøg, Æ løf,
men begge kvind' kam å æ ben,
og så gik et øwer stok o sten.
Law æ haj rænd en heel daw,
så kam Æ te det stoe haw.
Så blajst det op en goi vind,
så slap Æ fra de skjerr'en kvind'.

Drillevers

som de gennerbo drenge brugte over for de løjting drenge:

De løjtinger trold'
de sirre æbag æ knold'
o tror, de kan kyhs' vos old'.

(*Nis Bertelsen, Genner*).

Egnsvandringerne vinder større og større tilslutning. Her lytter en interesseret, sortbroget ko til magister H. Stiesdahls foredrag om Tovskov voldsted.
(Fot.: M. Kamphøener)

Den store egnsvandring

Ja, sådan kaldes den endnu, skønt nogle af amtskredsenes egnsvandringersamler lige så stor tilslutning.

»Hovedforeningen«s tur havde denne gang, den 7. september, et speciale på programmet: voldsteder i Haderslev amt. Som sædvanlig ved denne lejlighed var vejret strålende, hvilket var en af forudsætningerne for det store deltagerantal, over 300. Man mødtes ved Gravene i Haderslev. Ejsbøl voldsted var det første mål. Foruden at lede de trafikale problemer, i år bistået af en højttalervogn, gav museumsinspektør H. Neumann en oversigt over udgravningerne ved Ejsbøl.

Over den gamle hærvej inden Sommersted fik deltagerne gennem knubs og stød en direkte anskuelsesundervisning om fortidens færdselsveje.

Tovskov voldsted var næste mål, og vandringen afsluttedes ved det imponerende Jels voldsted, hvor kaffen blev nydt.

Ved alle tre voldsteder var magister H. Stiesdahl fra Nationalmuseet den kyndige og inspirerende vejleder, og efter kaffebordet gav han en sammenhængende oversigt over emnet, som – det fik man et stærkt indtryk af – er et af historikernes vanskeligt tilgængelige, men samtidig et, der griber sin mand ved de mange spørgsmål, forskeren stilles overfor. Han må både være i besiddelse af kombinationsevne og fantasi for at finde svar. Sties-

dahl har imidlertid begge dele, og derfor blev hans gennemgang, der desuden var bygget på nøgterne overvejelser, et interessevækkende indlæg.

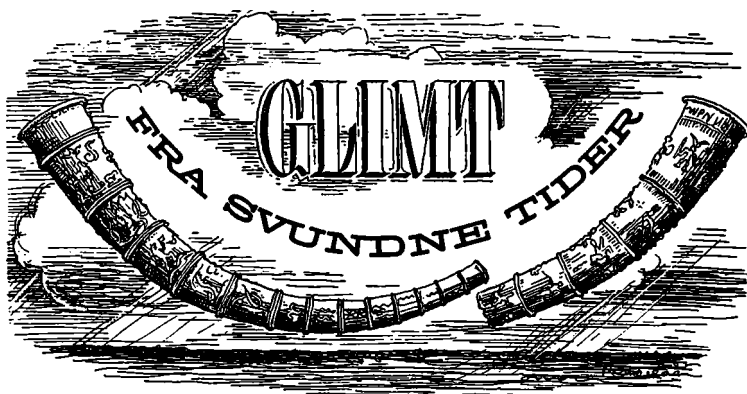
Det er glædeligt at iagttage den stadig stigende interesse for Historisk samfunds egnsvandring.

Amtsudvalgsmøde

Den 20. september holdt Historisk samfunds forretningsudvalg, det lokalhistoriske udvalg og amtskredsudvalgene et møde på »Ungdomshjemmet« i Åbenrå.

Formanden, P. Kr. Iversen, og sekretæren, Chr. Stenz, indledede med spørgsmål af almen interesse, herunder ting, der vedrørte organisationen. Efter en drøftelse talte bibliotekar H. Eriksen, Haderslev, om sin deltagelse i Dansk historisk Fællesforenings hjemstavnskursus på »Søhus« ved Odense. Ungdomsskolekonsulent Carl Jensen, Sønderborg, gav oplysninger og vejledning om oprettelse af aftenhøjskoler.

En del andre havde ordet, og der synes at være både interesse og behov for disse sammenkomster.

Da verden skulle forgå i 1899

I 1899 gik der gennem pressen meddelelser om, at jorden skulle gå under den 13. november. Spådommen, der blev tilskrevet den østrigske professor Falb, gik ud på, at en komet, der havde vist sig natten mellem 13. og 14. november 1866, og hvis omløbstid om solen beregnedes til 33 år, ville blive jordens banemand.

Overalt fandtes der lettroende og frygtomme sjæle, der fæstede lid til denne profeti, og datidens aviser bringer beretninger om den uro, ja, panik der fremkaldtes, navnlig i de muhammedanske lande, hvor der foranstaltes processioner, og hvor mange nægtede at betale deres kreditorer, hvad de skyldte, så handelen næsten var ved at gå i stå. Også på hjemlig grund blev der foretaget forholdsregler.

Et heftigt uvejr, der rasede to dage forinden, forøgede angsten. Fra denne landsdel berettedes der, at en skypumpe hærgende drog hen over Tinglevegnen og løftede otte fag af Broderup mejeri. Et lyn slog ned i landmand Cordings ejendom på Bovmark, hvor indboet og 24 svin indebrændte. I Rødekro blev taget revet af et hus, der beboedes af banepersonalet, og førtes 150 meter bort. Vejen til Rise var spærret af tagstykker og knækkede

træer. Vingen blev revet af møllen i Rurup, og i Stevning nedbrændte Jørgen Thomsens aftægtshus, og sådan meldtes der om uvejrsskader fra adskillige steder.

Men verden fik lov til at bestå, og den med angst imødesete 13. november bragte heller ingen forstyrrelse i universet.

Redaktør Skovrøy, der boede i Tønder, skrev i sin avis: »Verdens undergang løb heldigt af for vor gamle by. I går morges glinsede gaderne af vand og dryppede hustagene så stilfærdigt, som om der aldrig havde eksisteret komet. Hundene tuder endnu lige så ugenert som før på gaden både dag og nat, og gadedrengene udstøder endnu i mørkningen de samme indianerhyl som tidligere. Skarnbøtterne pynter nu som før fortovene på de dage, da skraldevognen ventes; drikkevandet er ikke blevet bedre, og »Tondernsche Zeitung« heller ikke. Rygtet om verdens undergang har ikke forvoldt store sjælelige rystelser; et par gamle koner levede højt i de sidste dage før den ventede katastrofe, og en dreng på 8 år henfaldt i forundring, da han læste noget så fjollet, som at der skulle være koncert to dage efter at verden var gået under. For resten er alt ved det gamle.«

Chr.

En hilsen fra Morten Eskesen

Inden Mads Jensen, som M. Refslund Poulsen har fortalt om i S. M. 1958 s. 34-40, flyttede fra Jegerup til Haderslev, fik han besøg af sin gamle ven Morten Eskesen. Denne forærede ham sin nys udkomne bog .Hans Krügers Saga«. Foran i bogen skrev han den 3. nov. 1898 følgende vers:

Sig selv uden svinker at være
at sige, som Gud os har skabt,
er altid et menneskes ære,
vor skam, om os selv vi har tabt.
I bytte alverden at vinde,
at tage sig ud som en trumf,
det er kun bobler, der svinde,
det er kun en stakket triumf.

Der råbes om syndflodens vande,
om helvedes evige ild;
der tales om afgrundens rande,
om mængden, som der farer vild,
Guds miskundhed trøst os vil give,
han Sodoma ville forti,
retfærdige spare i live
og nådig fra undergang fri.

For brødre og søstre som fristes
at gå i storladenheds ørk,
i mulm at trænges og listes,
hvor dagen som natten er mørk,
til himlen vi sukker og råber:
Miskund dig, miskundheds Gud!
På dig og din frelse vi håber,
som fylder din kærligheds bud!

Th. O. Achelis.

Hadersleveren kaldte sig i 1839 sønderjyde

I Dannevirkes første årgang læses under 17. januar 1839 følgende lille notits, som fortjener at blive reddet fra glemmebogen:

»Nr. 5 af Ålborg Stiftstidende indeholder »Nytårs-bonbons« til de jydskede stæder, hvoriblandt følgende forekommer til Haderslev:

»Til Haderslevs priis det stedse skal lyde,
At der man end kalder sig sønder-jyde.«

Olav Christensen.

Det første Dampskib i Haderslev havn

Dannevirkes ældste årgang fra 1838 bringer under 13. september følgende notits:

»Dampskibet Mågen har nu indtaget sin station på Lille Belt. Søndagen den 9de ds. ventedes det om formiddagen hertil for at føre et antal af byens honoratiores på en lysttour til Årøund og tilbage. På farten hertil løb Mågen imidlertid på grund i fjorden og måtte anvende et par timer for at vorde flot igjen, hvorover den påtænkte lystfart aldeles strandede. Endelig ankom den dog hertil skibbroen og fik tilskuere nok, da det var første gang, at her har været et dampskib.«

Mågen besøgte forbindelsen mellem Assens og Årøund på post- og diligenceruten mellem København og Hamborg. *Olav Christensen.*

Graasten Bank ^{A/S}

Kontortid 9—12 & 2—4
Lørdag 9—1
GRAASTEN

Snoghøj ^{Gymnastik- højskole} Fredericia.

3 Maaneders Sommerskole.
5 Vinterskole.
Skoleplan sendes.
Jørgine Abildgaard.

Sønderjydsk Tæppefabrik

A. R. KJÆRBY A/S
HØJER

★

Hæslev Gymnasium

Kostskole for Drengene

Eksamensret til Mellemskole-, Reel-
og Studentereksamen.

Alle Oplysninger ved Hen-
vendelse til

Peter Kæstel
Rektor, Hæslev

VALLEKILDE Folkehøjskole

Henv. til *Jørgen Jessen*,
Vallekilde

HEJMDAL

Landsdelens Blad

Brede Sogns Spare- og Laanekasse

Bredebro tlf. 41341

★

Stiftet den 1. maj 1875

Restaurant *Grænsen*

C. Heiselberg
Krusaa

Aksel Michelsen

Kul- og Trølasthandel
Tønder Telefon 21111

Sønderjyllands Kreditforening

Haderslev

Bogtryk . Bogbind

Th. Laursens Bogtrykkeri

Jernbanegade 8 . Tønder . Telefon 21550

Paul Thomsen Krusaa

Kolonial, Spirituosa, Køkken-
udstyr,
Trikotage, Herreekvipering

AKTIESELSKABET

NORDISKE KABEL- OG TRAADFABRIKER

KØBENHAVN F.

Spare- og Laanekassen
for Hobro og Omegn

Aktieselskabet

C. I. Christensens Papirhandel

ESBJERG

GRAM

Køleanlæg

BRØDRENE GRAM ^{A/S}

VOJENS

Støt vore annoncører

Paasch & Larsen, Petersen

Aktieselskab

HORSENS

Telefoner: 207 — 807 — 808

Tønder Landmandsbank A/S

Kontorer i Tønder - Skærbæk - Ballum - Brede - Brøns
Bylderup Bov - Frifelt - Højer - Tinglev - Visby

HORSENS HAVN

- ◆ *Mange moderne Stykgodskraner.*
- ◆ *7,00 m Vanddybde.*
- ◆ *Havnen kan besejles Dag og Nat.*
- ◆ *Store Arealer ved Kaj og Jernbanespor ledige til Udleje.*

Tegn

abonnement

på

Sønderjysk

månedsskrift

Svend Kirchheiner

aut. Installatør

Vesterg 7 . Tønder . Tlf. 22045

Støt vore annoncører